

GIỚI THIỆU MỘT SỐ PHƯƠNG PHÁP ĐÁNH GIÁ KẾT QUẢ ĐIỀU TRA

(Tiếp theo)

Trần Mạnh Hùng - Viện KHTK

2. Phương pháp đánh giá

Chúng ta có thể có được những chỉ báo hay độ đo về chất lượng của số liệu điều tra thông qua những phương pháp khác nhau. Một số phương pháp này có thể cho ta những thông tin chất lượng về mức độ và ảnh hưởng của từng loại sai số cụ thể, một số kia thì cung cấp cho ta đơn thuần chỉ về những chỉ báo chất lượng. Một số thích hợp cho việc cung cấp thông tin về khả năng thay đổi có trong các kết quả điều tra dựa vào một cuộc điều tra mẫu (như phương lấy sai mẫu hay phương sai trả lời bằng hỏi), một số phương pháp khác giúp đánh giá những độ chệch, như chênh lệch giữa giá trị kỳ vọng của mẫu và giá trị thực của tổng thể cần quan tâm. Mặc dầu tính chất thích hợp của một phương pháp còn phụ thuộc vào nguồn gốc và chủng loại sai số nhất định trong đó, nhưng chúng ta cũng có thể nhận ra rằng các giai đoạn điều tra có mối quan hệ chặt chẽ với nhau. Do vậy, những sai số này không thể luôn là thuộc tính đối với một loại hay một nguồn đặc trưng nào cả. Các phương pháp đánh giá, kiểm tra giống nhau hay tương tự nhau trên thực tế có lẽ là thích hợp cho việc đo lường các loại sai

số mà có số lượng nhiều hơn một. Một số chỉ báo mà ta có được có thể cung cấp những độ đo chung hay độ đo toàn bộ về độ chính xác, mà không có thể nhận biết những ảnh hưởng riêng của những nguồn và loại sai số nhất định. Cần có một độ đo về sai số toàn bộ và ảnh hưởng thực tế của nó giống như một tài liệu hướng dẫn sử dụng và giải thích số liệu vậy. Để hoàn thiện khâu thiết kế cũng như các phương pháp điều tra, chúng ta cần nhận ra từng loại nguồn gốc sai số riêng và những thành phần của nó. Hai mục tiêu này không phải lúc nào cũng hoàn toàn tương hợp. Có hai lý do quan trọng, thứ nhất, trong thực tế thông thường không đo lường được tất cả các thành phần trong đó mà chỉ có khả năng đo lường một số thành phần của sai số mà thôi. Thứ hai, những thành phần được đo lường như vậy cũng không thể phân tách biệt ra hoàn toàn, và cũng không cộng thêm vào độ lớn của toàn bộ sai số được. Thí dụ, ảnh hưởng của việc điều tra thiếu và do không được trả lời thường làm ta khó chịu, chúng là các phương sai chọn mẫu và phương sai trả lời. Thậm chí nếu về mặt lý thuyết khả năng tách các thành phần của sai số ra

lớn hơn, nhưng nó vượt quá ý nghĩa thực tiễn và là những phương pháp sẵn có.

Dựa vào những nguồn thông tin và loại hình hoạt động trong đó, có thể phân biệt ba loại phương pháp đánh giá chủ yếu về chất lượng số liệu điều tra như sau:

- Phương pháp dựa vào phân tích thông tin có được qua quá trình điều tra thực tế, mà điều tra này được xem như là một phần hoạt động điều tra bình thường;

- Phương pháp dựa vào phỏng vấn lại, hay các hoạt động bổ sung khác để làm tăng thêm các hoạt động điều tra cơ bản;

- Phương pháp dựa vào so sánh với số liệu bên ngoài từ các nguồn độc lập.

Khi phân tích thông tin về hoạt động điều tra, điều quan trọng phải lưu ý là các quy trình đánh giá phân tích không phải theo cách hạn chế hay thu hẹp công tác nghiên cứu riêng rẽ mang tính phiến rối rắm hay nghiên cứu tượng trưng mang tính nhà nước, mà trái lại còn được khuyến khích, vì nhiều thông tin về chất lượng và thậm chí cả về số lượng mà chúng giúp ích nhiều hơn trong khâu thiết kế điều tra cũng có thể thu thập thông qua phương pháp thích hợp và thông qua tư liệu về hoạt động điều tra đang tiến hành (như công việc điều tra thử, phỏng vấn lại của các điều tra viên, kiểm tra công việc của điều tra viên cùng với thông tin phản hồi về từng người làm công việc điều tra, cũng như nghiên cứu kỹ, kịp thời bảng hỏi đã hoàn tất và phân tích tổng hợp theo bảng biểu). Ngoài ra, thông qua phương thức quản lý hành chính thông thường trong thực hiện điều tra, với thêm một ít chi phí nữa ta có thể thu thập được những thông tin có giá trị về chất lượng theo nhiều thông số thiết kế như thời gian, chi phí đi lại giữa và trong phạm vi địa bàn mẫu, thời gian và chi phí để gọi những người không trả lời bảng hỏi về, và thời gian, chi phí cho công việc giám sát và kiểm tra phiếu,

cho việc đánh mã những khoản mục đặc biệt, hiệu chỉnh và sửa chữa v.v...). Các biểu điều tra có thể được sử dụng để khai thác các chỉ báo có ích cho công tác kiểm tra chất lượng số liệu, như tỷ lệ không trả lời và tính phổ biến của việc trả lời thay. Trong cuộc điều tra còn đang tiếp diễn với những mẫu gối lên nhau giữa các vòng điều tra, chúng ta có thể kiểm tra những mặt này thông qua quan sát dọc theo các nhóm người tham gia trả lời.

Phân tích độc lập về tính vững chắc và mối quan hệ nội bộ trong số liệu điều tra và so sánh nội bộ giữa các cuộc điều tra với nhau là công việc cần làm để đánh giá kết quả điều tra. Với sự xem xét kỹ lưỡng những kết quả điều tra theo những kinh nghiệm và hiểu biết trước đó, cùng với việc quan sát các mối quan hệ trong những hoàn cảnh tương tự, cũng như những kiểm tra cẩn thận về tính vững chắc của các câu trả lời cho nhiều câu hỏi khác nhau với cùng được một người cung cấp thông tin, nếu làm được như vậy thì chúng ta thường xuyên có được một chỉ báo có độ tin cậy lớn nhất về các kết quả điều tra, đặc biệt là những thông tin trả lời quan trọng và những độ lệch khác. Thí dụ, các mô hình theo mùa ngẫu nhiên đã được quan sát trong các kết quả điều tra có thể cho ta thấy là hoạt động theo mùa không được vận dụng một cách thích hợp. Cũng giống như vậy, lực lượng phụ nữ tham gia lao động thấp hơn so với mức dự kiến, như vậy, có thể cho ta thấy thất bại của phương pháp điều tra sử dụng trong việc thu thập thông tin về công việc gia đình của phụ nữ không được trả công và những hoạt động kinh tế khác của họ. Một phân tích như vậy có thể không đủ độ chính xác để xác định những sai sót và những sai số cụ thể trong số liệu, nhưng ít ra cũng có lợi trong việc cảnh báo đối với người sử dụng, là chỉ quen công nhận và sử dụng kết quả điều tra dựa trên giá trị bề ngoài, mà thiếu đi những nhận xét và phê phán về chúng.

Bằng một thiết kế thích hợp, một mẫu thường có thể được chia thành mẫu nhỏ rập khuôn theo nó, ít nhiều mang tính độc lập hay gộp vào nhau. Những mẫu con này còn cung cấp những ước lượng tương đương nhau. Biến đổi trong các quan sát được giữa các mẫu con này có thể được dùng để xây dựng những độ đo về các sai số lấy mẫu, sai số trả lời và các biến phân khác.

3. Chiến lược chung cho việc đánh giá số liệu

Các khía cạnh tế quan trọng về chất lượng số liệu điều tra phụ thuộc vào 3 đặc trưng của số liệu, đó là số liệu có thích hợp với nhu cầu người sử dụng, có mang tính kịp thời và có độ chính xác cao hay không?

- Thích hợp với nhu cầu sử dụng là mặt quan trọng và phức tạp nhất của chất lượng số liệu. Vấn đề này đòi hỏi nội dung và phương pháp điều tra được thiết kế sao cho hợp với việc đo lường những gì mà người sử dụng muốn dùng và có yêu cầu sử dụng. Do tính chất đa dạng của người sử dụng và đa dạng về khả năng sử dụng đối với số liệu điều tra mà không thể luôn đồng nhất hóa một tiêu chuẩn giản đơn cho việc đánh giá tính thích hợp của một cuộc điều tra. Tuy nhiên, có nhiều khả năng để nhận biết về những nơi điều tra đã hoàn toàn thất bại hay thất bại một phần để đưa ra những thông tin thích hợp cho các mục tiêu mà đã được đảm nhận. Có nhiều kiểu điều tra (thí dụ như trong điều tra lực lượng lao động có nhiều loại khác nhau), nên chúng có nhiều mục tiêu khác nhau và từ đó cũng khác nhiều trong nội dung và thiết kế. Một yêu cầu quan trọng nhất khi đảm nhận công việc trong một cuộc điều tra (như điều tra về lực lượng lao động chẳng hạn) là để đảm bảo các mô hình điều tra được chọn là loại tốt nhất, hợp với những điều kiện quốc gia và nhu cầu về số liệu. Xem xét thực tế về mặt quốc gia cho thấy rằng nhu cầu cơ bản không phải theo cách giống nhau, có thể

là do kết quả của việc tác động qua lại giữa người sử dụng và người sản xuất số liệu chưa đúng mức và thiếu đi kinh nghiệm hay và dịch vụ thuận lợi.

- Tính kịp thời của số liệu phải kể đến cả tốc độ lẫn đúng lúc: Tốc độ quyết định thời gian sử dụng vào các giai đoạn điều tra khác nhau của hoạt động điều tra. Tính đúng lúc là nói về công tác chuyển giao số liệu điều tra theo đúng lịch trình được xác định trước. Ở các cuộc điều tra tiến hành liên tục trong năm và trong một số cuộc điều tra khác về những mục tiêu đặc thù như vậy, tính kịp thời đòi hỏi phải được quan tâm hàng đầu. Thí dụ, do luật lệ và qui định mà sau từng vòng điều tra, nhiều cuộc điều tra phải công bố kết quả. Đối với một số cuộc điều tra không thường xuyên hay điều tra định kỳ có độ phức tạp cao hơn thì đòi hỏi số một là làm giảm thiểu hay giảm thời gian hoàn thành điều tra và đưa ra thông báo kết quả. Do tính thời sự của số liệu sẽ giảm đi tương đối nhanh theo thời gian, nên ở nhiều nước phát triển cũng như ở một số nước đang phát triển, các cuộc điều tra lao động việc làm hàng tháng được thiết kế nhằm cung cấp những chỉ báo thống kê kinh tế ngắn hạn và cung cấp những kết quả điều tra cần ngay cho các đối tượng sử dụng. Ở những nơi có ý đồ sử dụng kết quả điều tra lao động việc làm vào công tác kế hoạch hóa trung và dài hạn (và những cuộc điều tra được thiết kế thích hợp cho mục đích này) thì giá trị sử dụng của chúng vì mục đích này có lẽ kéo dài trong một thời gian dài hơn nhiều.

Cũng cần có sự cân đối giữa tiến độ công việc và độ chính xác của số liệu (và tất nhiên giữa độ chính xác của các loại số liệu thống kê với nhau). Người sử dụng số liệu điều tra thường bị thúc ép về tính thời sự của số liệu, như vậy làm ảnh hưởng đến độ chính xác của chúng. Cân bằng giữa hai nhu cầu này là công việc quan trọng mà chúng ta phải hướng tới. Độ

chính xác của một ước lượng theo nghĩa nó gần với giá trị tổng thể thực, giá trị được thiết kế ra để ước lượng. Như chúng ta đã biết các ước lượng điều tra bị tác động bởi các sai số ngẫu nhiên và sai số biến phân cũng như các độ lệch hệ thống nữa. Thuật ngữ về độ tin cậy được sử dụng để thể hiện mức độ nhỏ bé của sai số biến phân. Độ tin cậy cao có nghĩa là các ước lượng có được từ các cuộc điều tra mẫu và các cuộc điều tra lại khác nhau thường là có giá trị rất gần nhau, bất kể kích cỡ của các độ lệch đó là chung cho tất cả. Độ chính xác cao đòi hỏi cả các sai số biến phân cũng như độ lệch ròng đều nhỏ.

4. Những nguyên lý cơ bản trong việc chọn chiến lược đánh giá số liệu thích hợp

Dựa trên những kinh nghiệm rộng và bao quát để đưa ra những nguyên tắc cơ bản trong khi chọn chiến lược đánh giá số liệu các cuộc điều tra:

(1) Một nguyên lý rất cơ bản đó là đánh giá phương pháp thu thập và kết quả luôn cần ngay từ lúc ban đầu, vấn đề này được xem như một phần toàn bộ kế hoạch, thiết kế và thực hiện điều tra. Sẽ là một chính sách sai lầm khi chỉ xem trọng công việc thu thập sao cho nhiều số liệu và đẩy công việc đánh giá xuống vị trí tế quan trọng thứ hai. Tầm quan trọng của nguyên tắc này tăng lên theo hướng tỷ lệ với độ lớn, diện và phạm vi điều tra: Vấn đề mang tính quyết định đặc biệt đối với các chương trình điều tra gồm nhiều mục tiêu, đối với những cuộc điều tra tiến hành liên tục với các vòng điều tra lặp lại, đối với các cuộc điều tra diện rộng mang tính chất toàn quốc và đối với các cuộc điều tra với mục đích cung cấp số liệu cơ bản và thông tin khác phục vụ cho những mục đích khác nhau. Thực tế những vấn đề này là những đặc tính cơ bản của nhiều cuộc điều tra về lực lượng lao động mang tính quốc gia.

(2) Chương trình ước lượng và đánh giá nên chú trọng vào tất cả các mặt của chất lượng số liệu: Thích hợp về nội dung đối với các mục tiêu đã nhận biết và cho công việc sử dụng; kịp thời (tốc độ và đúng lúc); và tất nhiên là độ chính xác của số liệu. Những yêu cầu bổ sung cũng như những yêu cầu đối kháng nhau về 3 khía cạnh này cần phải được nhận rõ. Cần có sự cân đối hợp lý giữa ba mặt này, đặc biệt là giữa yêu cầu về độ chính xác và tính kịp thời.

(3) Để hoàn thiện khâu thiết kế và thủ tục điều tra, thông tin về chất lượng số liệu (đặc biệt là độ chính xác) cần được đưa ra kèm theo thông tin về chi phí triển khai công việc đó, ít ra về chi phí tương đối cho công việc xây dựng phương pháp luận và thủ tục tiến hành điều tra. Tốt nhất nên có thông tin như vậy cho từng giai đoạn riêng trong khâu thu thập và xử lý số liệu. Ngoài những chi phí vật chất trực tiếp, món chi tiêu bắt buộc cần phải tính đến là chi tiêu cho công tác điều tra, cũng như chi trả cho người cung cấp thông tin điều tra.

(4) Đánh giá đúng chất lượng số liệu có thể đòi hỏi về tiềm lực vật chất và con người, thường đòi hỏi những kỹ năng chuyên môn đáng kể. Do vậy, điều quan trọng để chấp nhận một chiến lược, mà chiến lược đó phải kinh tế và đạt được những mục tiêu khả thi và bền vững.

Tài liệu tham khảo

1. *Evaluation of survey results.- Economic and social commission for Asia and the Pacific, 1990.- tr. 19- 53.*

2. *Data accuracy and evaluation in labour force surveys results.- Economic and social commission for Asia and the Pacific, 1990.- Tr. 1 – 19.*

3. *Seminat on Design and Evaluation of Household Sample Surveys (từ ngày 22-28/5/1990 – Bắc Kinh).*